

¹⁰ Пак там, с. 71.¹¹ Пак там, с. 76.¹² Х в а т о в, А. Академик Н. С. Державин и съветската българистика. - В: България 1300. Статии и изследвания на ленинградските българисти. С., 1983, с. 162.¹³ Пак там.¹⁴ Българо-руски..., с. 74.¹⁵ Пак там, 93-94.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ ОФИЦЕРИ И ПОЛИТИЧЕСКАТА КРИЗА /1886 - 1887 г./

КАЛЧО КАЛЧЕВ

Дори и повърхностно запознатият с историческата литература читател едва ли би подценил значимостта на събитията, разиграли се на българската политическа сцена в продължение на близо една година след мокрото утро на 9 /21/ авг. 1886 г. Единадесет месеца след възторга и опиянението от станалото Съединение /1885 г./ и само девет месеца след победите на българското оръжие при Сливница и Гургулят, при Драгоман и Пирот съединена, но необединена България се озовава в началото на най-дълбоката политическа криза след 1878 г. Ето защо вниманието на мемоаристи и изследователи към процесите и събитията, очертаващи същността на тази криза, е напълно оправдано. Автори като Сим. Радев и Д. Маринов, П. Пешев и Д. Ганчев, С. Р. Петрова и Т. Васильов, като Е. Львов и С. Татишчев, А. фон Хун и Р. фон Мах изясняват с различна сила и различна дълбочина изключително важни страни в развитието на различните политически тенденции, като търсят и международните проекции на българската динамично променяща се действителност. Това дава тласък на изследователските проучвания на И. Панайотов и Кр. Крачунов, а в по-ново време също и на Ст. Грънчаров и А. Пантев, И. Димитров и Рад. Попов, както и редица още по-известни /Хр. Христов напр./ и по-неизвестни засега историци да разработят почти всички страни за годината-епоха 1886-1887 г., предопределила българското политическо развитие за десетилетия напред. Сред всички монографии, студии, статии и пр. се откроява с всеобхватността на проблемите и задълбочеността на анализа трудът с достатъчно красноречивото заглавие "България на кръстопът"

Всички автори акцентуват върху огромната роля на българското офицерство за генезиса, развитието и изхода на политическата криза, като в зависимост от степента на обективност – решаващ критерий за научност на историческото знание! – дават различни оценки за ролята на офицерите, свързани с т. нар. русофилство и за тази на колегите им от т. нар. русофобски лагер. Нито един от

изследователите обаче не се е занимавал с регионално-демографски анализ на участниците офицери или граждански лица в съдбоносните за страната събития, привлекли вниманието на европейската общественост към търсещата свое „място под слънцето“ нова държавна единица на Балканите. А една по-добра ориентация в краезнанието и един по-внимателен прочит на Симеон Радевите „Строители...“ и на последните по-значителни изследвания биха ни убедили, че твърде голяма част от главните участници в българската политическа драма през 1886–87 г. са наши сънародници от територии, останали извън пределите на Отечеството, и че огромното мнозинство от тях са бесарабски българи. Това наблюдение важи с особена сила за офицерите.

Всъщност това обобщение не би следвало да звучи евристично, ако не игнорираме извода на К. Иречек, направен около 1890 г. „Българският офицерски корпус – пише той – е едно ново образование, произлязло в течение на 12 години. Най-старото поколение, малко на брой са бесарабци или емигранти, които още преди освобождението са служили в Русия“². Колко са „малко на брой“ Иречек не уточнява, но че участието на „бесарабците“ в събитията през 1886–1887 г. не е малко, а твърде чувствително, ще стане ясно по-нататък. Към този извод ни насочват и заключенията на някои историци от Националния център по военна история, които намират, че от офицерите, родени извън България към 1891 г., представителите на бесарабските българи са на второ място след родените в Македония. Те съставлявали около 22 % от тази група офицери и около 2,5 % /31 души/ от всички на действителна военна служба³. /Родените в Македония са 42,55%, от Одринска Тракия – 7,80 %, от Северна Добруджа – 1,10 % от т. н./. Ако към посоченото добавим, че освен офицерите в българската политическа криза вземат дейно участие и личности като Д. Греков, печално известният Д. Мантов, Ал. Каназирски /неточно определян от С. Радев като „румелиец“⁴/, фелдфебелът „полумолдаванин-полугагаузин“ Г. Константиновски, юнкерът Ив. Колев и др., ще стане ясно, че българите бесарабци, напуснали родната за тях, вече изцяло руска, провинция /губерния/ Бесарабия, се отличават с повишена чувствителност към съдбата на България. За тях, граждански лица и военни, България не е роден край, но тя е Отечество – земя на бащите и дедите. Затова съдбата ѝ не им е базразлична. В голямата си част натурализирали се към следосвобожденската действителност в Княжеството или Източна Румелия съединена вече България ги привлича и с надеждата за по-добро лично бъдеще. В зависимост от семейната и обществената среда, в която са израсли – някои от офицерите произхождат от руска, други от румънската /до 1878 г./ част на Бесарабия, – посветилите се на армейския дълг бесарабци с оформен личностен светоглед самоопределят своите позиции в големия сблъсък между т. нар. русофили и т. нар. русофоби. Това самоопределяне за тях се е извършило по принцип още до 9 авг. 1886 г. Но ако за обикновения българин, роден в Мизия или Румелия, то е ставало по-спокойно, в зависимост от хода на политическите

процеси и лични икономически интереси или идейно възпитание, при българите бесарабци и особено при офицерите самоопределянето не може да не е било по-мъчително и болезнено. В руската губерния Бесарабия са близките им, които живеят сравнително добре в материално отношение. Към Русия отношението на тези близки не е еднозначно: крайното преклонение към руската държавнополитическа и икономическа система се сблъсква с културния натиск за дебългаризация на учебното дело. От друга страна, сред някои е още жив митът /илюзията/ за заинтересоваността на самодържавието от една голяма, приятелски настроена славянска държава на Балканите, която би могла да има обща граница с Русия. /За Добруджа се знае, че тя само „временно“ се предава на Румъния/. От тези илюзорни надежди с лекота се стига до убеждението, че България в никакъв случай не бива да води антируска политика.

Тези разбирания сред немалка част от българската етническа диаспора в Бесарабия оказват влияние върху офицерите от бесарабски произход в изгражданата с руска военна помощ българска армия. За тях е ясен и друг един момент, който не всеки отчита: една активна подкрепа на все по-активизиращата се русофобска тенденция в българската политика би имала вероятни респресивни мерки от страна на руската администрация спрямо техните близки в Бесарабия. Заедно с това в България стават процеси, които пораждат основателни съмнения в доброжелателното и благосклонно отношение на могъщата северна империя към една независима българска държава. Още до Съединението /1885 г./ новият руски самодържец ясно и определено е заявил отношението си към възможността Русия да покровителствува следосвобожденска България – да бъде отстранен от престола българският княз. А князът, във вярност към когото всички офицери са се клели, след 1885 г. символизира единството на съединена България.

Всички тези моменти би следвало да се имат предвид, когато разглеждаме участието на бесарабските българи офицери в събитията през 1886–1887 г.

Сред всички участници в тези събития се открояват двадесетина имена, немалка част от които са известни на читателя. Условно тези участници ще групираме в две групи, но не върху основата на шаблонния критерий русофили и русофоби, а върху разбирането, че едната група отстоява нормализирането на политическия живот чрез подобряване на българо-руските отношения при съобразяване с руските искания /вкл. отстраняване на княза, премахване на регентството и правителството и др./, докато другата не изключва, а предполага подобряване на двустранните отношения, без това да става чрез пълно съблюдаване на руските условия, имащи нерядко характера на диктат. Макар да изхожда от презумпцията за патриотичен дълг към бъдещето на България, първата група обективно затруднява формирането на собствена държавна политика и гравитира определението към т. нар. русофилска опозиция, допускаща дори окупация на страната. А ползуването на руска финансова помощ

и ориентацията към подготовяне на въоръжени бунтове срещу българските власти прави тази група постоянен източник на политическо напрежение във вътрешния и международния живот на страната.

Последната характеристика /"постоянен източник..." / важи и за втората група офицери. Но тя се проявява най-вече в следвания курс към политическа репресия не само спрямо действащите действителни противници, а и спрямо съмнителните и заподозрени граждани. Тази група офицери също изхожда от презумпцията за патриотичен дълг; нейната сила е в стратегията към независима държавна политика, очертана от Ст. Стамболов. Но в тактическите действия по осъществяване на тази стратегия втората група и нейните политически съюзници сред управляващите допуска концесии от такова естество, което да постави под съмнение "независимостта", като съобразява своя курс с политиката на някои западни сили. Отделно от това тук липсва гъвкавостта, а административният апарат в центъра и по места има удивителната способност да умножава своите противници.

Към първата група, гравитираща не без някои условности към т. нар. русофилски среди, отнасяме такива личности като м-р П. Груев, м-р Авр. Гуджев, ротм. Г. Дерманчев, кап. Г. Н. Янков, кап. Д. Гр. Мететелов, кап. Ал. Кесяков, кап. Г. Ст. Тодоров и др. Към същата тази група с доста уговорки могат да се отнесат и имената на подполк. Ст. Любомски, майор Ол. Панов, майор Ст. Кисов, кап. Ив. Златанов и др.

По-малобройна е втората група офицери, която е по-тясно свързана с управляващите, т. нар. русофобски политически среди. В нея се открояват такива известни имена като полк. Дан. Николаев, кап. Г. Агура, кап. Ст. Краев, кап. Г. Паничерски, кап. Ж. Жейнов, кап. В. Галунски, кап. Ив. Велков, пор. Н. С. Карастоянов и др.

Сред българските офицери от бесарабски произход има, разбира се, и такива, които успяват в смутното време да запазят политическа неутралност и да не се увлекат в междупартийните противоборства. За разлика от споменатите вече техни колеги те не демонстрират съпричастност с делото на преврата на 9 авг. 1886 г., а сред вземане връх на прорегентската линия те проявяват привидно солидаризиране с нея. Този тип индиферентност осигурява една по-спокойна, но не и по-бърза военна кариера /пор. Мих. А. Карастоянов, подпор. Ст. С. Карастоянов и др./. Към тази група, също не без условности, може да се причислят и офицери като кап. П. Панов – брат на Ол. Панов, кап. Г. В. Николаев и др.

Една от безспорно най-значимите личности, "виновници" за политическата криза, е началникът на софийското военно училище майор П. Груев. Без да разискваме дискуссионните мнения относно месторождението на този офицер – с. Чумлекъой /Виноградовка, Тарут, р-н/ или Акерман /Белгород Днестровский/, ще обърнем внимание върху патриотическите нравствени побуди, поради които

този най-способен и даровит офицер се наема с ръководенето на преврата срещу княза. Междувпрочем тези подбуди косвено се признават дори от Сим. Радев. Но най-ясно като че ли ги синтезира известният Д. Ганчев /1854–1936/. "Страхът за България...го тикна – пише той за м-р Груев – в заговора за свалянето на княз Александър", като има предвид опасността от нова сръбска агресия и угрозата от евентуална руска окупация.

Ангажирането на П. Груев с русофилската кауза на емигрантите, заради която те повеждат борбата срещу регентството, е функция пак на субективно-честно осмисляне на чувството за дълг и отговорност към България, дори в случаите, когато се ползва руска финансова помощ. Но преходът от каещ се грешник /в телегр. диалог със Стамболов напр./ през унижен следствен⁷ до убеден борец против русофобското управление и емигрант невъзвращенец след 22 февр. 1887 г. има в основата си фанатичната убеденост, че свободна България не може да съществува в антагонизъм с освободителката Русия. Не може да се отрече, че индикациите за подобен антагонизъм присъствуват осезателно в политическия живот на съединена България. Много от действията на регентството и на правителството вещаят перспективата за едно продължително отчуждение. Още по-антибългарски и антируски в същността си са и действията на руската дипломация. Едва ли бившият детронатор и убеден ратник за българо-руско приятелство е живял в душевен уют, когато е осмислял руската политика и действията на управляващите среди в България. Но чувствувайки се унижен и оклеветен от победителите контрапревратаджии, бидейки откъснат от "живия живот" на прародината си, в която вижда само изстъпленията на т. нар. "патриоти", намирайки се в условията на една тотално руска информационна среда, този милеещ за бъдещето на България патриот, започнал служба и в руската армия, все повече и повече губи идейния ориентир на родолюбието. Десет години по-късно, когато му се предлага длъжността помощник-началник на артилерията при евентуално завръщане в България⁸, П. Груев открива, че въпреки субективното си нежелание той се е отродил от Отечеството на деците. Трагедията му е в късното и затова и по-мъчително осъзнаване на безплодието на неговата идеалистическа кауза, която се е оказала експлоатирана от "висши държавни интереси".

Малцина са провинциалните офицери, посветени в идеята за антикняжеския преврат. Един от тях е командирът на Сливенската пеша бригада м-р Аврам Гуджев, за когото приемаме информацията, че е роден през 1851 г. в Бесарабия в семейството на изселилия се от Сопот в първата половина на 19 в. Иван Гуджев⁹.

Останалият в родината на баща си опълченски офицер съвсем не е отчаян русофил, който да не вижда някои критични моменти сред източнорумелийското офицерство, възникнали по вина и на руските "учители на българското войнство". Но за него жертвуването на руско-българското приятелство заради утвържда-

ването авторитета на българския монарх е извънредно висока цена, с която българският народ заплаща при Сливница, Драгоман, Пирот. Неприязненото му отношение към Ал. Батенберг се подхранва и от несправедливото според него отнемане командването на Западния корпус при Сливница и поверяването на това командване на доскорощния му другар, земляк и колега Д. Николаев¹⁰. Затова и клетвата за вяност към детронаторите е естествено следствие от един персонален мирогледен процес, при който авторитетът на България е над всички авторитети. Солидаризирането му с П. Груев и Ан. Бендерев и бомбастичните декларации, с които обявява за врагове на Отечеството Стамболов и Муткуров¹¹, не се съпровождат от активни действия по организиране на войските и още сутринта на 12 авг. Гуджев е арестуван по заповед на неотдавнашния си подчинен-земляк В. Галунски. След още три дни той е вече следствен, а от 22 септ. е отстранен от действащата армия със заповед на полк. Николаев. След по-малко от месец заедно с уволнените си колеги П. Груев, Ан. Бендерев, Ат. Зафиров и др. той се озовава в Русе, където се оказва под строгия надзор на русенския окръжен управител Д. Мантов. Въпреки надзора успява да се прехвърли в Румъния, откъдето по-късно емигрира в Одеса, но после пак се завръща в северната ни съседка, за да работи особено активно по подготовката на силистренския и русенския бунтове.

Друг офицер от бесарабски произход, принадлежащ към първата група, гравитираща повече към русофилските среди, е началник-щаба на Русенската пеша бригада ротмистър Георги В. Дерманчев от с. Ташбунар /Каменка/¹². Притежаващият висока професионална квалификация като военен специалист бивш началник на колона в Сѐверния отряд не проявява колебанията на своя командир подполк. Д. Филов, а открито подкрепя детрониранието. Затова и на 11 септември 1886 г. със заповед на военния министър е поставен под следствие¹³, а скоро след това уволнен едновременно с други свои колеги. Безпроблемно се прехвърля в Румъния, където работи активно в Букурещкия емигрантски комитет по организиране на съпротивата срещу регентството и назначеното правителство в София. След русенския бунт емигрира в Русия, където е приет на военна служба. Завръща се в България по-рано от всички други емигранти, след което е офицер за особени поръчки и преподавател във Военното училище. Въпреки всички превратности на съдбата полк. Г. Дерманчев отстоява една прорусофилска ориентация в своите убеждения.

Аналогична е ролята на кап. Георги Н. Янков от с. Бешалма, Комр. р-н. Името му впрочем фигурира и в националната ни културна история със записаните от него по време на принудителната му емиграция 333 бълг. народни песни от своята майка в Бесарабия и с това, че той е баща на голямата българска пианистка проф. Тамара Янкова. Бившият опълченец и настоящ към 9 авг. 1886 г. софийски военен прокурор кап. Г. Янков конвоира екстрадириания български княз до гр. Рени¹⁴, заради което е не само уволнен от армията, но и преживява

големи неприятности във връзка с повдигнати срещу него обвинения за финансови злоупотреби. Напуснал България, Г. Янков служи около 11 г. в руската действаща армия¹⁵, след което се завръща в България и служи във Военно-съдебното ведомство, без да изменя на своята идейна русофилска ориентация.

Сред офицерите "русофили", подкрепили военното пронунциаменто на 9 авг. 1886 г. и повели борба срещу регентството, а след това и срещу Стамболовия режим, е и кап. Димитър Гр. Мететелов, за чието родно място се приема с. Камчик /дн. с. Заря/. Подобно на Г. Янков и той е възпитаник на Петербургската военно-юридическа академия, но образованието си получава значително по-късно. А през 1886 г. е батареен командир в I артилерийски полк – София и като един от приближените на м-р Груев действа активно за подготовката на преврата. При все че непосредствено сред преврата не проявява особена инициативност той е поставен под следствие, а след още един месец подава прошение до военния министър за уволнение¹⁶. Емигрира в Румъния и след това в Русия без обаче да е сред най-активните организатори на антирегентската съпротива. По-късно обаче, след като Стамболовият режим се е установил трайно, а Русия още не е признала легитимността на новия княз, руският офицер Д. Мететелов е изпратен по конспиративен път в София, "за да отстрани от властта Стамболов и сподвижниците му"¹⁷.

Завръща се в България през 1898 г. и започва службата отново "в строя", след което следва в Русия и преминава във Военно-съдебното ведомство. Тук прави стремителна кариера, която след излизането на ген. Г. Агура в запаса го прави титуляр на този най-важен ресор в армейската организация. Бидейки умерен поклонник на руската култура, той става активен проповедник на толстоизма в България¹⁸. С излизането в запаса му се присъжда генералско звание.

С доста голяма доза условност към същата група може да се отнесе м-р Ст. Кисов. Бившият опълченски офицер и командир на отряд в Сръбско-българската война е представен от С. Радев като командир на Пловдивския пех. полк, който е определено на страната на превратаджиите на 9 август¹⁹. Истината е малко по-сложна. Бидейки възпитаник на руската военна школа, познаващ съвсем не безкритично руското отношение към българския войн от времето на Освободителната война, когато е офицер в Опълчението, майор Кисов е готов да подкрепя руското покровителство към съединена България, защото смята, че сама тя не ще може да излезе на международната арена като независима сила. Малкият сблъсък с княз Александър по време на войната през 1885 г. провокира готовността му за подкрепа на преврата на 9 авг. и затова той подвежда под клетва командувания от него 9 пех. полк. Но още на другия ден той е арестуван и фактически изолиран от всички следващи процеси. По време на регентството благодарение на доброто отношение към него от страна на неговия братовчед

полк. Николаев, м-р Кисов не е подложен на репресии, а само преместен в друг гарнизон, където поема командването на II пех. Сливенски полк, а със заповед на регентите № 6 от 27 януари 1887 г. той е назначен за командир на Сливенската пехотна бригада²⁰. По-късно по време на Стамболовия режим отношението към него значително се променя, особено след разкриването заговора на майор К. Паница.

Най-интересни са позициите на командира на Видинската пех. бригада подполк. Ст. Любомски /1847–1903 г./ от гр. Кишинев. Известен в армейските среди не само с офицерското си участие в Опълчението и с борбата за Съединението, но и с някои странности в личностното поведение, този “добър българин” по израза на Д. Ганчев²¹ най-напред проявява солидарност с каузата на превратаджиите в София. След известията за започналите контрапреврати в Търново и Пловдив и отказа на някои негови подчинени да приведат под клетва своите части Ст. Любомски се ориентира към една линия на необвързано политическо поведение. Но от 15 август насетне той преминава на страната на Ст. Стамболов, като дори участва в репресивните действия срещу м-р Груев и кап. Бендерев.

По време на регентското управление през есента на 1886 г. установява контакти с някои русофилски среди и въпреки демонстрираната лоялност лично към Ст. Стамболов²² поради своята неприязненост към действията на полк. Д. Николаев и утвърдилото се недоверие към политическата му благонадеждност на 20 февр. 1887 г. е уволнен от действителна военна служба²³, а след това и интерниран. Скоро след оставката на правителството на В. Радославов е отново възстановен. През юни 1890 г. временно изпълнява длъжността министър на войната по време на заболяване на полк. Муткуров. През 1892 г. е вече в запаса с чин генерал-майор.

Безспорно най-значителната и едновременно с това най-трагична е личността на м-р Ол. Панов /1852–1887 г./ от с. Тараклия. Реки от мастило са изписани за неговата биография, в десетки мемоари неговото име присъства като символ на националната ни склонност към несговорчивост и партизанство. Навсякъде обаче той се представя като олицетворение на българското русофилство в офицерския корпус, а в литературата от последните десетилетия това русофилство се поставя на една плоскост с русофилството на българските политици. Според нас т. нар. русофилство на разстреляните офицери на 22 февр. /6 март/ 1886 г. не е политическа линия на поведение за възстановяване на руското влияние, каквото е било до 6 септ. 1885 г. – това е атрибутивна характеристика за русофилството на Др. Цанков. “Русофилството” на Ол. Панов и останалите разстреляни офицери е провокирано от силово-репресивните действия на възстановилите временно на трона Александър Батенберг политически сили, които продължават и след неговата абдикация курса на конфронтация. Ол. Панов не може да не е виждал грубите и нетактични действия на руската

дипломация през есента на 1886 г. Но огорчен до дъното на душата от готовността на своя приятел Ст. Стамболов да подпали “Арабиистан” заради “арабина”, виждащ само репресивната същност на регентската и правителствена политика, патриотът Ол. Панов, другарят на В. Левски, Л. Каравелов и Хр. Ботев, е преценявал като по-голяма заплаха за бъдещето на България не действията на ген. Н. В. Каулбарс, а политическата линия, осъществявана от Ст. Стамболов, С. Муткуров, В. Радославов, Д. Николаев. Той е абсолютно убеден, че правилен би бил курсът на постепенно омиротворяване на страната чрез жертвуване на българския владетел и постепенно регулиране на руско-българските отношения. В името на този курс той се съгласява да заеме поста министър на войната в кабинета на П. Каравелов. Но неговият неотдавнашен приятел и съмишленик, който също е бил готов да се бори срещу българския княз²⁴, променя рязко своите възгледи и налага тази промяна като политическа линия, синтезираща идеите за независимост. А до 9 авг. самият Ол. Панов има “особени идеи” за отношението към Русия и русите “искаха отстранението му от българската армия, защото знаеха добре, че е от ония български офицери, които искат да пробудат и уякчат народностното чувство в българската армия”²⁵. Влагащ в своите наблюдения и изводи за текущата политика повече емоции отколкото рационализъм, майор Панов възприема въоръжената борба срещу регентството и правителството, които не искат да му простят този грех.

От втората група офицери, гравитираща определено към русофилската политика, най-активен е назначеният на 16 авг. 1886 г. за министър на войната полковник Д. Николаев. Неговата кандидатура е наложена от пловдивския бригаден командир подполк. С. Муткуров²⁶ и е утвърдена от Ст. Стамболов, а по-късно, на 26 авг., и от абдикиращия княз Александър Батенберг. В условията на военно положение болградчанинът Д. Николаев се превръща в главна фигура, ръководеща репресивно-наказателните функции срещу цивилните и военни лица, неподкрепящи политиката на регентството и правителството. Поставен в положението на успокоител на политическите страсти във войската, със своите действия той става неин умиротворител. Същността на неговата кадровая стратегия се свежда до уволнения на неблагонадеждните /изявени или заподозрени “русофили”/ и до размествания по частите. Към тази стратегия той се придържа още в началото на своето министерствуване, но нейното затвърдяване е следствие и от руската намеса във вътрешнобългарските процеси през есента на 1886 г. Категорично отхвърлящ тази намеса, военният министър ускорява със своето поведение скъсването на руско-българските дипломатически отношения /6 ноември 1886 г./, отказвайки удовлетворение на руските претенции от нотата на ген. Н. В. Каулбарс. Недостатъчно гъвкавото и тактично поведение на полк. Д. Николаев не консолидира войската въпреки предприетите от него усилия. Приел абдикацията на княза като временна, тактическа мярка, от отказа на принц Валдемар Датски насетне той води непрекъснатата борба за

възвръщането на бившия български владетел на престола. Ревниво охраняващ кадровата стратегия във Военното министерство от опитите на регентите за намеса, амбициозен и мнителен по натура, българският военен министър закъснява с някои кадрови промени в севернобългарските гарнизони и с това създава неволно благоприятна атмосфера за бунтовете в Силистра и Русе²⁷.

Подозиращ регентите, които на практика са го извели в политическа орбита, в стремеж към регентска диктатура, през пролетта на 1887 г. той със съдействието на министър-председателя предприема серия от антирегентски действия. Утвърдил се сред управляващите като главен усмиритель на войската след русенските разстрели, малко по-късно у него съзрява идеята за евентуална военна диктатура, която да възстанови княз Батенберг. Своевременните мерки на Ст. Стамболов обаче осуетяват по мирен начин болезнените амбиции на някогашния герой от Шейново, Пловдив, Драгоман и Пирот²⁸.

Твърде бледо в сравнение с активността на Д. Николаев е участието на останалите офицери от втората група в действията по утвърждаване курса на наместничеството, регентството и правителството на Радославов. Измежду всички тях се откроява името Г. В. Агура /1853–1915 г./ от с. Чешмаваруита /днес Криничное/. Отличникът от първия випуск на Софийското военно училище и един от първите адютанти на княз Батенберг скоро след завършването на Петербургската военно-юридическа академия оглавява военно-съдебната част и е главен прокурор на армията. На тези постове го сварват събитията на 9 авг. 1886 г. След това той е просто механизъм от задвижената репресивна машина, която е подчинена на Военното министерство. Изградил впоследствие бесарабско лоби във военно-съдебната част²⁹, в трудното и преломно време кап. Агура има зад себе си подкрепата, но и силния натиск от страна на своя земляк Д. Николаев и притесненията на крайно амбициозния К. Паница. Затова и поведението му е в общи линии в унисон с господстващия политически курс. Има запазени документи, разкриващи унизителната зависимост на главния военен прокурор от военния министър³⁰. Но заедно с това има и документи, които показват стремеж към отчитане на влиянието на политическата конюнктура. Такъв е напр. отказът на оглавяваната от кап. Агура комисия да привлече под следствие П. Каравелов, Ил. Цанов и м-р К. Никифоров³¹.

Почти същото би могло да се каже и за дейността на другия военен юрист болградчанинът Стефан Краев /1857–1916 г./, по онова време изпълняващ длъжността на Пловдивски военен прокурор³². От запазени документи става видно, че в качеството си на обвинител Ст. Краев иска сравнително леки наказания за офицерите съзаклятници от Сливенския бунт през есента на 1886 г.³³.

Към втората група офицери принадлежи и кап. Г. М. Паничерски от Болград, син на известния болградски учител и другар на Хр. Ботев Мих. Паничерски. Застанал категорично зад княз Александър Батенберг през лятото на 1886 г., капитанът от 8 пех. Приморски полк през зимата на 1887 г. получава заповед да

формира сводна дружина, с която да настъпи към разбунтувания се гарнизон в Силистра³⁴. Както и отрядът на кап. Драндаревски, така и дружината на кап. Паничерски влиза в Силистра след като бунтът вече е приключил и не се проявява с репресивни действия. Но заради добрата организаторска работа, както и кап. Г. Агура, и Г. М. Паничерски е предсрочно произведен в чин майор /14 апр. 1887 г.³⁵.

В подобна светлина се проявява и кап. В. Галунски от Кирсово, известен в опълченските списъци от 1877 г. като Василий Галун. Заради активното му участие в осуетяването на Сливенския бунт той получава специална служебна благодарност от полк. Николаев³⁶.

Направеният синтезиран обзор на участието на българските офицери бесарабци в процесите на българската политическа криза през 1886–1887 г. дава основание да се твърди, че активността на повечето от тях е твърде завидна, а на някои дори изключителна. Тази активност сама по себе си е индикатор за зрелост на националното чувство, за високо развито национално самосъзнание. Друг е въпросът доколко крайностите в позициите на гравитиращите към двете полярни политически групировки офицери подпомагат или затормозват намирането на изход от кризата. Плът от плътта на българския народ бесарабските офицери сякаш напомнят със своите действия на нас, потомците: "Богаты мы едва из колыбели ошибками отцов и поздним их умом" /М. Ю. Лермонтов/.

БЕЛЕЖКИ

¹ Попов, Рад. България на кръстопът. Регентството /1886–1887 г./, С., 1991, 511 с.

² Иречек, К. Княжество България. Пловдив, 1899, с. 338.

³ Янакиев, Н. Офицерите от българската армия, родени извън границите на българската държава. – В: Борис Дрангов. Сборник материали и научни изследвания. С., 1993, 7–9.

⁴ Радев, Сим. Строителите на съвременна България. Т. 2, С., 1990, с. 262.

⁵ Маринов, Ил. Генерал-майор Петър Д. Груев. – Военноисторически сборник /ВИС/, 1979, № 2, с. 183; Енциклопедия "България", Т. 2, С., 1981, с. 190.

⁶ Ганчев, Д. Спомени /1864–1887 г./, С., 1936, 253–254.

⁷ Централен военен архив /ЦВА/ ф. 1, оп. 5, а. е. 80, л. 2.

⁸ Пактам, ф. 4, оп. 2, а. е. 1098, л. 86.

⁹ Берлиев, П. Участници в Опълчението, оставили имена във военната ни история. – Б о р б а /Сопот/, № 3, 22 февр. 1992. Смятаме, че определянето на с. Сопот /Бесарабия/ като родно място на А. Гуджев [Маринов, Ил. Майор Аврам Ив. Гуджев. – Известия на военносторическото научно дружество. Т. 16, 1973, с. 194], се нуждае най-малкото от прецизиране. Такова село в Бесарабия не е имало, няма и сега. Но от Мих. Греков /Греков, М. Как ние освободахме България. Т. 1, С., 1990, 184–185/ знаем, че изселените се в Болград сопотненци задълго са наричали новото си местожителство с името на родния си град.

¹⁰ Радев, Сим. Цит. съч. Т. 1, С., 1990, с. 638.

¹¹ ЦВА, ф. 1930, оп. 2, а. е. 29, л. 66.

- ¹² Маринов, Ил. Български командири от Сръбско-българската война 1885 г. – ВИС, 1985, № 6, с. 155 и сл.
- ¹³ ЦВА, ф. 1, оп. 5, а. е. 80, л. 2
- ¹⁴ Греков, М. Конвоирането на княз Александър от Буховския манастир до Рени. – Бълг. сбирка, 1911, № 9, с. 619
- ¹⁵ Централен държ. исторически архив /ЦДИА/ ф. 164, оп. I, а. е. 218, б. 73
- ¹⁶ ЦВА, ф. 40, оп. 2, а. е. 1098, л. 84
- ¹⁷ Документи из секретните архиви на руското правителство. С., 1893, с. 253
- ¹⁸ Славянская газета /Кишинев/, № 9–10, 1993, 4–5
- ¹⁹ Радев, Сим. Цит. съч. Т. 2, с. 37, 38, 42 и др.
- ²⁰ ЦВА, ф. 1, оп. 5, а. е. 84, л. 6
- ²¹ Ганчев, Д. Цит. съч. с. 274
- ²² Попов, Рад. Цит. съч. с. 156
- ²³ ЦВА, ф. 1, оп. 5, а. е. 84, л. 14
- ²⁴ Митев, Тр. Причини за абдикацията на княз Александър Батенберг. – Исторически преглед, 1979, № 6, л. 95
- ²⁵ фон Хун, А. Борбата на българите за съединението си. Русе, 1887, с. 160
- ²⁶ Попов, Рад. Цит. съч., 74
- ²⁷ Маринов, Д. Стефан Стамболов и новейшата ни история. Ч. 2, С., 1992, с. 98, 108
- ²⁸ Попов, Рад. Цит. съч. с. 418 и сл.; Маринов, Д. Цит. съч. с. 170
- ²⁹ ЦВА, ф. 012, оп. 1, а. е. 3, л. 7
- ³⁰ ЦВА, ф. 11, оп. 3, а. е. 48, л. 94
- ³¹ Радев, С. Цит. съч. Т. 2, с. 288
- ³² Пак там.
- ³³ ЦВА, ф. 1930, оп. 2, а. е. 36, л. 113
- ³⁴ Радев, С. Цит. съч. с. 568 и сл.
- ³⁵ ЦВА, ф. 1, оп. 5, а. е. 84, л. 27;
- ³⁶ БИА – НБКМ, II А, 9894, л. 1

БЕСАРАБСКИЯТ ВЪПРОС В БЪЛГАРО-РУМЪНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ 1918–1922 Г.

СТЕФАН АНЧЕВ

След Първата световна война България изпитва участта на победената държава. Върху нея е стоварена цялата откъснатост на съседите ѝ победители, стремящи се с всички средства към запазване на следвоенното териториално статукво. След наложения на България Ньойски диктат, потвърдил Букурещкия договор от 1913 г., добруджанският въпрос става определящ за българо-румънските отношения, като неговото развитие се определя от конкретни цели и политически интереси на двете държави.

За румънската историопис Версайската система от мирни договори, включваща и Ньойския, неизменно е определяна като изградена на принципа “на самоопределението на народите и законните права на румънците за национално и държавно единство, утвърждаваща високите принципи на справедливост и равноправие, които трябвало да легнат в основата на следвоенната организация на света”¹. Всъщност румънската историография неизменно поддържа твърдението /неповлияно нито от политическите, нито от социалните промени в Румъния/, че Парижката конференция е била поставена пред необходимостта да създаде обединена румънска държава, като даде юридическо признание на новия териториален и политически статут на основата на принципа на националното самоопределение². Тук, разбира се, е включен и въпросът за Южна Добруджа, чието присъединяване предварително е подготвено с обезбългаряването ѝ и фалшифицирането на истината пред конференцията в Париж и световната общественост, при значителна подкрепа от страна на Франция – “люлката” на демокрацията.

През разглеждания от нас период до голяма степен българо-румънските отношения са повлияни от бесарабския въпрос. Свързан с румънските интереси, той ангажира външната политика на Букурещ и по отношение на България.

Разгледан в хронологичен план, неговото развитие може да се раздели условно на два периода: след Солунското примирие до края на 1919 г., когато на победените държави са наложени мирните договори, и от 1919 г. до лятото